

WIEDZA DZIADKÓW NA TEMAT ROZWOJU MOWY MAŁYCH DZIECI – KOMUNIKAT Z BADAŃ

GRANDPARENTS' KNOWLEDGE OF THE SPEECH DEVELOPMENT OF YOUNG CHILDREN – A REPORT FROM THE RESEARCH

Magdalena Harmacińska-Kowalewska^{1,A-G}

¹Katedra Pedagogiki Specjalnej i Logopedii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Polska
¹Department of Special Education and Speech Therapy, Kazimierz Wielki University, Poland

Harmacińska-Kowalewska, M., (2022). Wiedza dziadków na temat rozwoju mowy małych dzieci – komunikat z badań / Grandparents' knowledge of the speech development of young children – a report from the research, *Rozprawy Społeczne / Rozprawy Społeczne*, 16(1), 66-78 <https://doi.org/10.29316/rs/144423>

Wkład autorów/
Authors' contribution:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Dane – analiza i statystyki/
Data analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie artykułu/
Preparation of manuscript
F. Wyszukiwanie i analiza literatury/
Literature analysis
G. Zebranie funduszy/
Funds collection

Tabele / Tables: 1

Ryciny / Figures: 10

Literatura / References: 14

Otrzymano / Submitted:
25.10.2021

Zaakceptowano / Accepted:
02.12.2021

Streszczenie: W prezentowanym artykule zostanie przedstawione zagadnienie dotyczące wiedzy dziadków na temat rozwoju mowy dzieci. Problematyka ta wydaje się być istotna, ponieważ dziadkowie odgrywają ważną rolę w wychowaniu i kształtowaniu wnucząt. Autorka wykorzystała w badaniu metodę sondażu diagnostycznego. Narzędziem badawczym zaś był Kwestionariusz dla dziadków, który wypełniło stu badanych.

Wyniki: Analizując powyższe odpowiedzi badanych dziadków można zauważyć, iż dysponują oni w większości prawidłową ogólną wiedzą dotyczącą okresów rozwoju mowy dziecka (aspekt ilościowy). Na pewno należy zwrócić uwagę na fakt, że dziadkowie napotkali trudność w ocenie prawidłowości wybrzmiewania poszczególnych fonemów w danej grupie wiekowej dzieci.

Wnioski: Opisany stan wiedzy badanych może się przyczynić do sytuacji, w której dziadkowie mogą stawiać nieadekwatne wymagania wobec wnucząt, co do ich poprawnej wymowy głosek czy słów, z kolei to może prowadzić na przykład do konfliktowych sytuacji. Należy z pewnością wykorzystać taki stan rzeczy do pracy logopedycznej.

Słowa kluczowe: logopedia, rola dziadków, rozwój mowy dziecka, wnuczęta

Summary: The presented article will present the issue concerning the knowledge of grandparents about the development of children's speech. This issue seems to be important because grandparents play an important role in the upbringing and shaping of grandchildren. The author used the method of a diagnostic survey in the study. The research tool was a 1, which was completed by one hundred respondents. The obtained results will allow to get to know the grandparents' knowledge.

Results: When analyzing the above answers of the surveyed grandparents, it can be noticed that they have mostly correct general knowledge about the periods of the child's speech development (quantitative aspect).

Conclusions: The described state of knowledge of the respondents may contribute to a situation in which grandparents may make inadequate demands on their grandchildren as to their correct pronunciation of sounds or words, which in turn may lead to, for example, conflict situations.

Keywords: speech therapy, the role of grandparents, the development of the child's speech, grandchildren

Adres korespondencyjny: Magdalena Harmacińska-Kowalewska, Katedra Pedagogiki Specjalnej i Logopedii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Lipowa 21i, 14-200, Iława; email: magda.harmacinska@gmail.com ORCID: 0000-0002-0669-3528

Copyright by: Akademia Białska Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II, Magdalena Harmacińska-Kowalewska

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-użycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Wstęp

W wielu rodzinach dziadkowie wspierają rodziców w procesie wychowywania dzieci, zapewniając im ciepło i bezpieczeństwo, a także pomagają zmagać się z codziennymi trudnościami. Dziadkowie stanowią często pierwsze środowisko, które poświęca mnóstwo czasu i energii na opiekę nad najmłodszym pokoleniem, dlatego pomiędzy nimi nawiązuje się silna więź emocjonalna. Niejednokrotnie pełnią wobec wnucząt funkcje opiekuńczo-wychowawcze i spędzają razem czasami więcej czasu niż rodzice (Appelt, 2007). Dzięki takiej atmosferze celowo lub podświadomie przekazują najmłodszemu pokoleniu własne wartości kulturowe oraz kształtują w nich własne wzory postępowania. Często też dziadkowie, którzy opiekują się swoimi wnuczętami, starają się wprowadzać inne zasady wychowania aniżeli w stosunku do swoich dzieci.

Dziadkowie mają pozytywny wpływ na wnuki będące pod ich opieką, ponieważ służą oni za wzór do naśladowania (Hayslip i in., 2017). Zapewniają miłość, wsparcie i dyscyplinę swoim wnukom. Wnuki mieszkające z dziadkami zwykle doświadczają więcej wyzwań niż ich rówieśnicy w zakresie ubóstwa, opieki zdrowotnej i pewnych trudności w szkole (Bavier, 2011). Wnuki, wychowywane przez dziadków, mają więcej wyzwań związanych z emocjonalnymi, społecznymi i behawioralnymi wynikami niż ich rówieśnicy (Hayslip i in., 2017).

Małecka (1997) wskazuje dodatkowo, że choć wraz z wiekiem słabną siły fizyczne dziadków, a także zmniejsza się ich szybkość reakcji, to rosną możliwości wewnętrzne. Dziadkowie mają doświadczenie i „mądrość życiową”, którą mogą podzielić się z wnuczętami. Przekazują młodszemu pokoleniu swój światopogląd, wartości, tradycję, historię oraz praktyczne umiejętności (Pieńkos, 2015). Wraz ze zdobywanym doświadczeniem zwiększa się umiejętność zachowania dystansu oraz rośnie rozważa sędzi. To umożliwia mniej gwałtowne reakcje i cierpliwość w wysłuchiwanie wnucząt. Wzrasta również zdolność do rozsądnego analizowania własnych i cudzych przeżyć. Reakcja, która jest spokojna, pozwala na wyrozumiałość wobec wnuków (Szymański, 2000). Natomiast właściwa reakcja na dane zachowanie dziecka pozwala je utrzymać lub zniwelować w przyszłości. Rodzicom i dziadkom zależy, aby dziecko prawidłowo się rozwijało i przejmowało poprawne wzorce reakcji. Rzetelna wiedza pozwala na przekazywanie odpowiednich postaw dzieciom. Brak granic i konsekwencji zachowania, a także modelowania poprawnych zachowań zaś będzie skutkowało deficytami w rozwoju dzieci. Dlatego też dziadkowie spędzając dużo czasu z wnuczętami mają realny wpływ na

Introduction

In many families, grandparents support the parents in the process of bringing up their children, providing them with warmth and security, and helping them to cope with everyday difficulties. Grandparents are often the first environment to devote a great deal of time and energy to caring for the youngest generation, which is why a strong emotional bond develops between them. They often perform a caring and educational role towards their grandchildren and sometimes spend more time with them than parents (Appelt, 2007). Thanks to such an atmosphere, they intentionally or subconsciously pass on their own cultural values to the youngest generation and shape their own patterns of behaviour. It is also common for grandparents, who look after their grandchildren, to try to introduce different parenting rules than for their own children.

Grandparents have a positive influence on the grandchildren in their care as they serve as role models (Hayslip et al., 2017). They provide love, support and discipline to their grandchildren. Grandchildren living with grandparents tend to experience more challenges than their peers in terms of poverty, health care and difficulties in school (Bavier, 2011). Grandchildren raised by grandparents have more challenges related to emotional, social and behavioural outcomes than their peers (Hayslip et al., 2017).

Małecka (1997) additionally points out that although the physical strength of grandparents declines with age, and their reaction speed decreases, their inner capacities increase. Grandparents have experience and “life wisdom” that they can share with their grandchildren. They pass on their worldview, values, tradition, history and practical skills to the younger generation (Pieńkos, 2015). As experience is gained, the ability to keep a distance increases and judgment grows. This enables less violent reactions and patience in listening to grandchildren. The ability to reasonably analyse one's own experiences and the experience of others also increases. A calm reaction allows for understanding towards grandchildren (Szymański, 2000). On the other hand, an appropriate reaction to a given child's behaviour allows to maintain or eliminate it in the future. Parents and grandparents want the child to develop properly and to adopt correct reaction patterns. Sound knowledge allows them to pass on appropriate attitudes to their children. A lack of boundaries and the consequences of one's behaviour, and a lack of modelling of correct behaviour, will result in developmental deficits in children. Therefore, grandparents who spend a lot of time with their grandchildren have a real influence

ich przyszłe funkcjonowanie. Odpowiednie reakcje oraz przekazywana wiedza mogą wspomóc rozwój dziecka, w tym także funkcjonowanie w zakresie mowy biernej oraz czynnej.

Dziadkowie mogą wpływać na rozwój dziecka bezpośrednio poprzez interakcje z dzieckiem lub pośrednio poprzez rodziców dziecka (Dunifon, 2013). W szczególności dziadkowie mogą zapewnić pomoc finansową, opiekę nad dziećmi, a także wsparcie emocjonalne, które poprawi samopoczucie dzieci i rodziców (Linver, Brooks-Gunn, Kohen, 2002). Dziadkowie również mogą bezpośrednio poprawiać wyniki poznawcze i społeczno-emocjonalne dziecka poprzez czytanie, liczenie, rozmowę z dzieckiem, czy modelowanie ról, monitorowanie zachowania lub omawianie emocji i zachowań (Pettit, Laird, Dodge, Bates, Criss, 2001). Warto również zauważyć obopólną korzyść w relacji dziadkowie-wnuczęta. Również wnuki dają dziadkom szczęście. Na zdrowie psychiczne i fizyczne seniorów pozytywnie wpływa poczucie przydatności (Zawadzka 1999).

Autorka podjęła opisywany temat ze względu na jego szczególne znaczenie w praktyce. Jak dotąd nie został on dostatecznie opisany na gruncie badań naukowych. Poniżej zostaną zaprezentowane wyniki badań własnych dotyczących wiedzy dziadków na temat rozwoju mowy dziecka.

Wiedza dziadków na temat rozwoju mowy wnucząt – wyniki badań empirycznych

Celem prezentowanych badań jest ukazanie wiedzy dziadków, która dotyczy rozwoju mowy dziecka. W badaniach autorka artykułu wykorzystła metodę sondażu diagnostycznego. Narzędziem badawczym był przygotowany przez autorkę *Kwestionariusz dla dziadków*, który składał się z części wstępnej – metryczki – oraz z 17 pytań (14 zamkniętych oraz 3 otwartych). Pytania dotyczące używanych przez respondentów komunikatorów w celu kontaktu z wnuczętami, czynników wpływających na rozwój mowy dziecka oraz udziału dziadków w kształtowaniu mowy wnucząt, wymagały od badanych wpisania własnych przemyśleń.

W swoich badaniach autorka szuka odpowiedzi na następujące pytania: czy dziadkowie potrafią określić kiedy pojawiają się określone etapy rozwoju mowy człowieka; kiedy powinny pojawiać się głoski trzech szeregów czy głoska /r/ w wymowie dziecka, a także czy respondenci potrafią wskazać czynniki wpływające na prawidłowy rozwój mowy dziecka oraz źródła pomocy logopedycznej. Poniżej zostaną omówione wyniki przeprowadzonych badań.

on their grandchildren's future functioning. Appropriate reactions and knowledge can support the development of the child, including the functioning of passive and active speech.

Grandparents can influence child development directly through interactions with the child or indirectly through the child's parents (Dunifon, 2013). Specifically, grandparents can provide financial assistance, childcare, and emotional support that will improve the well-being of children and parents (Linver, Brooks-Gunn, Kohen, 2002). Grandparents can also directly improve a child's cognitive and socio-emotional outcomes by reading, counting, talking to the child or role modelling, monitoring behaviour or discussing emotions and behaviours (Pettit, Laird, Dodge, Bates, Criss, 2001). It is also worth noting the mutual benefit in the grandparent-grandchild relationship. Grandchildren also bring happiness to grandparents. The mental and physical health of seniors is positively affected by a sense of usefulness (Zawadzka, 1999).

The author took up the described topic because of its special importance in practice. So far it has not been sufficiently described in scientific research. Below are the results of the author's own research on grandparents' knowledge of children's speech development.

Grandparents' knowledge of their grandchildren's speech development – results of empirical studies

The aim of the presented research is to show the grandparents' knowledge of the child's speech development. The author used the method of a diagnostic survey in her research. The research tool was a *Questionnaire for grandparents* prepared by the author, which consisted of an introductory part – descriptive – and 17 questions (14 closed and 3 open). The questions concerning the communicators used by the respondents to contact their grandchildren, the factors influencing the development of the child's speech and the participation of grandparents in shaping the speech of their grandchildren required the respondents to write down their own thoughts.

In her research, the author seeks answers to the following questions: are grandparents able to determine when certain stages of human speech development occur; when should the three series sounds or the /r/ sound appear in the child's pronunciation, and can the respondents point to factors influencing the correct development of the child's speech and to sources of logopaedic assistance. The results of the research are discussed below.

Teren badań oraz charakterystyka badanych osób

Przedstawione badania zostały przeprowadzone w 2020 roku, drogą elektroniczną. Swoim zasięgiem objęły siedem województw (kujawsko-pomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie, dolnośląskie, mazowieckie, zachodnio-pomorskie). Przebadano 100 osób (dobór losowy). Wśród respondentów większość stanowiły kobiety, bo aż 71 %, mężczyźni zaś – 29 %.

Niespełna 80% badanych stanowili mieszkańcy miast, natomiast 20% – mieszkańcy wsi.

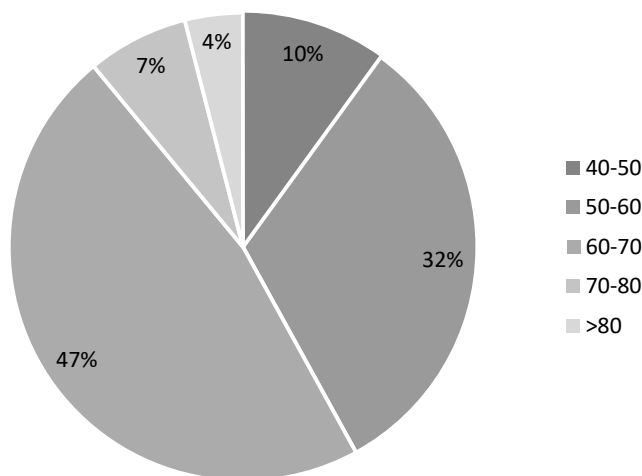
Blisko połowa spośród respondentów była w wieku 60-70 lat (47 %), choć przedział wiekowy wszystkich badanych był dość szeroki: od 40 r.ż. do > 80 r.ż. (Rys. 1.). 45 % badanych posiada wykształcenie średnie, 37 % - wyższe, a 18 % - zawodowe. Blisko jedna trzecia badanych pozostaje czynna zawodowo (pracuje na etacie). Należy zaznaczyć, że wśród badanych pozostawały zarówno osoby, które dysponowały bezpośrednim dostępem do internetu, jak i ci którzy skorzystali z pomocy osób trzecich w wypełnianiu kwestionariusza.

Study area and the characteristics of the people surveyed

The presented research was conducted in 2020, by electronic means. It covered seven voivodships (Kujawsko-Pomorskie, Pomorskie, Warmińsko-Mazurskie, Wielkopolskie, Dolnośląskie, Mazowieckie, Zachodnio-Pomorskie). There were 100 persons surveyed (random selection). Most of the respondents were women – 71%, men – 29%.

Almost 80% of the respondents lived in cities, 20% lived in villages.

Nearly half of the respondents were aged 60-70 years (47%), although the age range of all respondents was quite wide: 40 years of age to > 80 years of age. (Fig. 1.). The distribution of the group's research according to the level of education varied: 45% of the respondents had secondary education, 37% had a university degree, and 18% had basic vocational education. Nearly one third of the respondents remain economically active (employed). It should be noted that among the respondents there were people who had direct access to the Internet, as well as those who were helped by third parties to fill in the questionnaire.

Rys. 1. Wiek respondentów
Fig. 1. Age of the respondents

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety.
Source: Own study based on survey results.

30 % badanych zaznaczyło, iż posiada jednego wnuka/czkę, kolejne 25 % ma więcej niż sześcioro wnucząt, 20 % zadeklarowało posiadanie trojga wnucząt. Następni respondenci (35 %) zaś zaznaczyli kolejno liczbę dwóch, czworo i pięcioro wnucząt. Wiek wnucząt klasował się od urodzenia do powyżej 18 r.ż., w tym najliczniejszą grupę tworzyły dzieci w przedziałach wiekowych od 1 do 2 lat oraz 7-10 lat.

Pomimo, że ponad 90% wnucząt nie mieszka wspólnie z dziadkami, ponad połowa badanych

Nearly 1/3 of the respondents indicated that they had one grandchild, 25% had more than six grandchildren, 20% declared having three grandchildren. The remaining respondents (35%) indicated having two, four and five grandchildren. The age of the grandchildren ranged from their birth to over 18 years of age, with the largest group being children in the 1 to 2 and 7 to 10 age brackets.

Although more than 90% of the grandchildren do not live with their grandparents, more than half of the respondents indicated that they see their

zaznacza, że widuje swoje wnuki codziennie, bądź raz na kilka dni. Natomiast powodem rzadkich odwiedzin głównie jest duża odległość, w jakiej mieszkają dziadkowie i ich wnuczeta. 64 % badanych zaznacza jednak, że pozostają w kontakcie z wnuczetami poprzez różne media (wymieniają tutaj rozmowy telefoniczne, czy komunikatory takie, jak: Skype, Messenger, WhatsApp, Facebook, Viber).

Opis wyników badania

Najbliżsi opiekunowie dziecka, a za takich uważa się zarówno rodziców, jak i dziadków, aby wspierać prawidłowy wzorzec porozumiewania się werbalnego dziecka, powinni dysponować wiedzą na temat prawidłowego rozwoju mowy. Dlatego też zapytano badanych o normy rozwojowe mowy. Sprawdzono, czy dziadkowie posiadają wiedzę na temat tego, w jakim wieku dzieci głużą, gaworzą, wypowiadają pierwsze słowa, czy zdania. Jakim zasobem słownictwa czynnego dzieci powinny dysponować np. w wieku dwóch lat, czy kiedy powinny prawidłowo artykułować dane głoski.

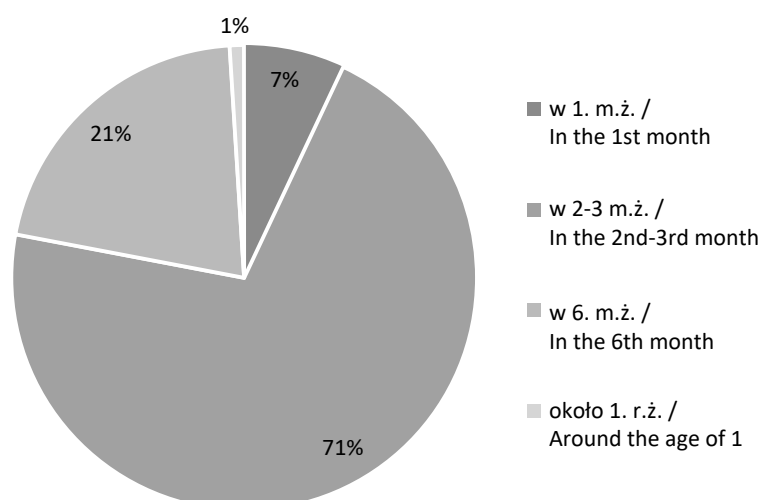
Przywołując klasyfikację rozwoju mowy „ojca” polskiej logopedii Leona Kaczmarka (1996), do końca pierwszego roku życia dziecka trwa okres melodii. Na początku tego etapu, malec do komunikacji z otoczeniem wykorzystuje głównie krzyk. Około 2 miesiąca życia możemy zaobserwować głużenie, które jest odruchem bezwarunkowym i ma posłużyć ćwiczeniom aparatu artykulacyjnego dziecka. W okolicach szóstego miesiąca życia (5-7 m.ż.) dziecko gaworzy, posługuje się sylabami otwartymi. Jest to odruch warunkowy. Aż 71 % badanych dziadków poprawnie wskazała, iż głużenie pojawia się w okresie „2.-3. miesiąca życia” dziecka. Należy jednak zaznaczyć, że 22 % respondentów uważa, że dziecko głuży w 6. m.ż., a 7 % z nich podaje, że dziecko kończące pierwszy miesiąc życia jest w stanie głużyć, a dziecko roczne – zdaniem 1 % badanych osób (Rys. 4).

grandchildren every day or once every few days. On the other hand, the reason for rare visits is mainly the long distance between grandparents and their grandchildren. However, more than 60% of the respondents indicated that they stay in contact with their grandchildren through different media (telephone conversations or communicators: Skype, Messenger, WhatsApp, Facebook, Viber).

Research results

The closest caregivers of a child, which are considered to be both parents and grandparents, should have knowledge about the normal development of speech in order to support the child's verbal communication pattern. Therefore, the respondents were asked about the developmental norms of speech. It was checked whether the grandparents have knowledge about the age at which children start cooing, babbling, say their first words or sentences. What active vocabulary children should have at their disposal, for example, at the age of two, or when they should correctly articulate certain sounds.

Referring to the speech development classification of the “father” of Polish speech therapy, Leon Kaczmarek (1996), the period of melody lasts until the end of the first year of a child's life. At the beginning of this stage, the child mainly uses shouting to communicate with the environment. Around the age of 2 months we can observe cooing, which is an unconditioned reflex and serves to train the articulatory apparatus of the child. Around the sixth month (5-7 months) the baby babbles, using open syllables. This is a conditioned reflex. As many as 71% of the grandparents correctly indicated that cooing occurs in the “2-3 month” period of the child's life. However, it should be noted that 22% of the respondents believe that the child coos in the 6th month and 7% stated that the child is able to coo after finishing the first month of life. According to 1% of the respondents a one-year-old child coos (Fig. 4).

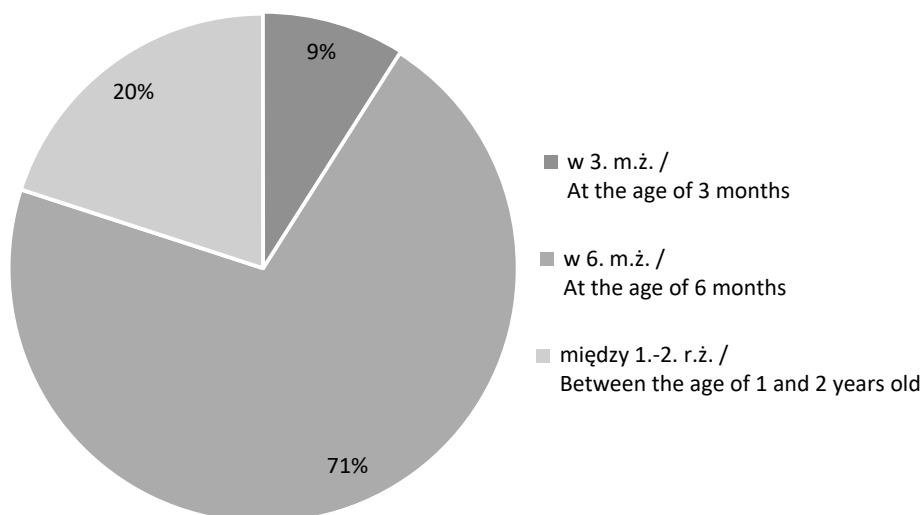
Rys. 4. Wiek, w którym według respondentów dziecko powinno głużyć

Fig. 4. The age at which the respondents think a child should coo

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety.
Source: Own study based on survey results.

Natomiast odnosząc się do pytania dotyczącego gaworzenia, możemy zauważyć, że większość respondentów (około 71 %) prawidłowo wskazuje na wiek 6 miesięcy. 20 % zaś uważa, że dopiero po pierwszych urodzinach dziecko jest w stanie gaworzyć. A 9 % – w 3. miesiącu życia (Rys. 5).

Referring to the question about babbling, we can see that most respondents (about 71%) correctly indicated the age of 6 months. 20% believe that a child is able to babble only after its first birthday. And 9 % – at the age of 3 months (Fig. 5).

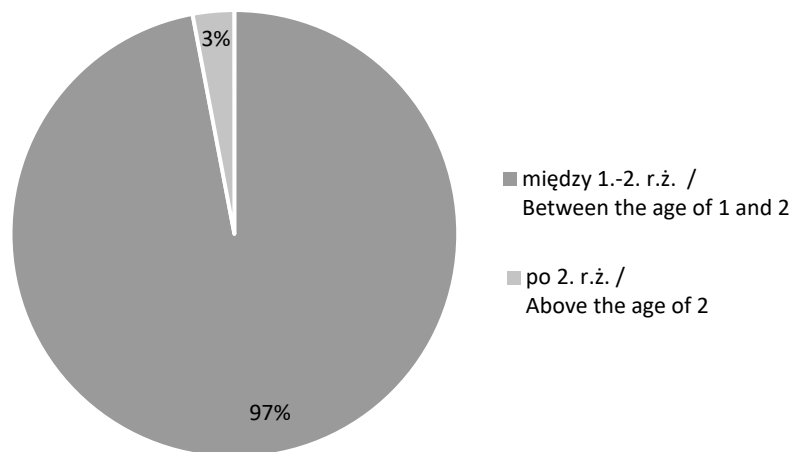
Rys. 5. Wiek, w którym według respondentów dziecko powinno gaworzyć

Fig. 5. The age at which the respondents think a child should babble

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety.
Source: Own study based on survey results.

Jak wskazują powyższe wyniki, większość dziadków dysponuje prawidłową wiedzą na temat wczesnego etapu rozwoju mowy dzieci, dzięki czemu mogą zwrócić oni szczególną uwagę na prawidłowy rozwój wnucząt.

Następnym pytaniem, jakie zadano dziadkom, było to dotyczące okresu wypowiedziania przez dzieci pierwszych słów. Zróżnicowanie odpowiedzi badanych przedstawia poniższy wykres (Rys. 6).

Rys. 6. Wiek, w którym według respondentów dziecko powinno wypowiadać pierwsze słowa

Fig. 6. The age at which the respondents think a child should say his/her first words

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety.
Source: Own study based on survey results.

Pomiędzy 1. a 2. rokiem życia dziecka, które prawidłowo się rozwija, obserwujemy użycie przez niego pierwszych wyrazów. Etap ten określamy mianem okresu wyrazu (holofrazy). Dziecko nazywając przedmioty i czynności zaczyna komunikować się z otoczeniem. Należy pamiętać, iż zdolność rozumienia komunikatów wyprzedza ich nadawanie. W okolicach pierwszych urodzin, dziecko powinno wypowiadać kilka wyrazów. Zwracając jednak uwagę na intensywność rozwoju słownika w tym okresie, możemy zauważyć, że już dwulatek jest w stanie wypowiadać około 400 słów.

Zdaniem respondentów (97 %) dzieci po pierwszych urodzinach powinni wypowiadać pierwsze słowa. Większość z nich podaje także, że w tym wieku dziecko posługuje się 2-5 słowami. Zaś w wieku 2 lat, większość badanych zaznacza, że powinno być ich w mowie czynnej dziecka powyżej 20.

Okres zdania przypada na 2.-3. rok życia dziecka. Pierwsze, zazwyczaj dwuwyrazowe zdania, mają charakter równoważników zdań. Większość badanych (66 %) prawidłowo podała, iż dziecko powinno posługiwać się prostymi zdaniami właśnie w wieku dwóch lat. 23 % podało 1. r.ż., jako wiek pierwszych zdań (Rys. 7).

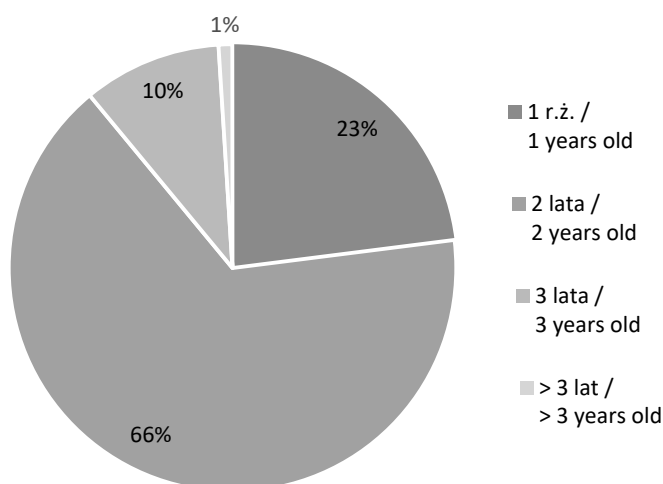
As indicated by the above results, most grandparents have correct knowledge about the early stage of children's speech development, so they can pay special attention to the proper development of their grandchildren.

The next question the grandparents were asked was about the period during which the children uttered their first words. The variation in the respondents' answers is shown in the chart below (Fig. 6).

Between the 1st and 2nd year of a child's proper development, we observe the use of the first words. This stage is called the period of the word (holophrase). By naming objects and activities the child begins to communicate with its surroundings. It is important to remember that the ability to understand messages comes before communicating them. Around the first birthday the child should be able to say a few words. However, by paying attention to the intensity of vocabulary development during this period, we can see that already at the age of two the child is able to express around 400 words.

According to the respondents (97%), children should utter their first words after their first birthday. The majority of them also reported that at this age a child uses 2-5 words. Most respondents indicated that at the age of 2 the child's active vocabulary should include more than 20 words.

The sentence period is between the ages of 2 and 3. The first sentences, usually consisting of two words, are in fact sentence equivalents. The majority of respondents (66%) correctly stated that the child should be able to use simple sentences at the age of two. Nearly 25% indicated the age of one as the age of uttering first sentences (Fig. 7).

Rys. 7. Wiek, w którym według respondentów dziecko powinno wypowiadać pierwsze zdania

Fig. 7. The age at which the respondents think a child should utter his/her first sentences

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety.

Source: Own study based on survey results.

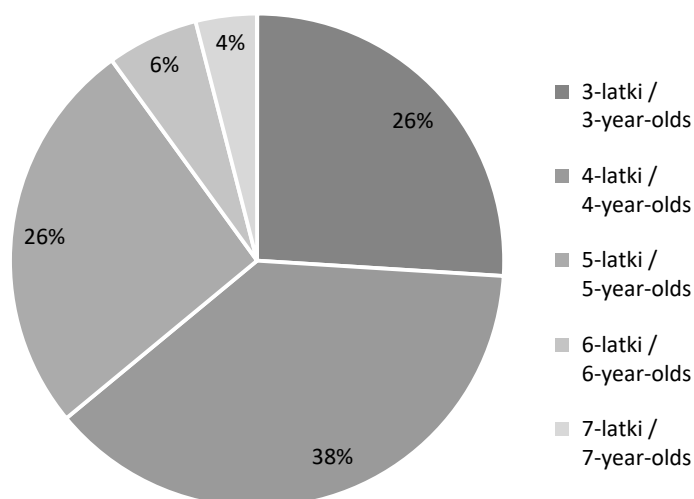
W rozwoju mowy dziecka oprócz oceny pod względem ilościowym, powinniśmy również zwrócić uwagę na jakość artykulowania poszczególnych dźwięków. Przyjmuje się, że dzieci sześciolatki powinny posługiwać się prawidłową artykulacją wszystkich głosek języka polskiego. Przykładowo głoski /sz, ż, cz, dź/ poprawnie powinno już wymawiać dziecko pięcioletnie, a głoskę /r/ – sześciolatek. Właśnie pod koniec okresu swoistej mowy dziecięcej dziecko powinno również budować logiczne zdania oraz poprawnie używać form gramatycznych. Jego słownik czynny zawiera zwykle około od 4000 do 6000 leksemów, a bierny – 20000-24000 słów (Dyer, 2006).

38 % respondentów podaje, że dzieci w wieku czterech lat powinny poprawnie wymawiać głoski szeregu szumiącego. Po 26 % badanych podaje zaś, że taką umiejętność powinny prezentować kolejno dzieci trzyletnie i pięcioletnie. 6 % spośród nich podaje wiek 6 lat, a 4 % – siedmiu (Rys. 8.).

In the development of a child's speech, apart from a quantitative assessment, we should also pay attention to the quality of articulation of individual sounds. It is assumed that 6-year-old children should demonstrate correct articulation of all the sounds of the Polish language. For example, the sounds /sz, ż, cz, dź/ should already be pronounced correctly by a five-year-old child, and the sound /r/ – by a six-year-old. At the end of the period of specific childhood speech the child should also construct logical sentences and use grammatical forms correctly. His active vocabulary usually contains about 4000 to 6000 lexemes, and his passive vocabulary – 20000-24000 words (Dyer, 2006).

Nearly 40% of the respondents stated that by the age of four children should pronounce a series of sibilant (postalveolar) sounds correctly. 26% of the respondents stated that such a skill should be demonstrated by three- and five-year-old children, respectively. 6% mention the age of 6, and 4% – 7 (Fig. 8.).

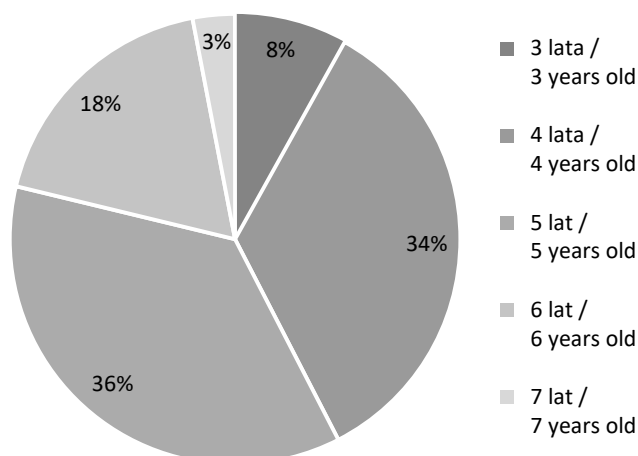

Rys. 8. Wiek, w którym zdaniem respondentów dziecko powinno prawidłowo wymawiać głoski /sz, ź, cz, dź/
Fig. 8. The age at which the respondents think a child should correctly pronounce sounds /sz, ź, cz, dź/

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety.
 Source: Own study based on the survey results.

Dziecko mające ukończony szósty rok życia powinno prawidłowo realizować głoskę /r/. Poprawnej odpowiedzi udzieliło 18 % badanych. 36 % respondentów twierdzi, że pięciolatek powinien wymawiać tę głoskę. Natomiast 34 % dziadków wskazuje, że powinno to nastąpić w wieku 4 lat, 8 % – 3 lat, a 3 % uważa, że w wieku 7 lat (Rys. 9).

A child over six years of age should pronounce the /r/ sound correctly. The correct answer was provided by 18% of the respondents. Slightly more than 35% of respondents claimed that a 5-year-old should pronounce this sound. On the other hand, 34% of grandparents indicated that this should occur at the age of 4, 8% – at the age of 3, and 3% think that it should happen at the age of 7 (Fig. 9).

Rys. 9. Wiek, w którym zdaniem respondentów dziecko powinno prawidłowo wymawiać głoskę /r/
Fig. 9. The age at which the respondents think the child should correctly pronounce the /r/ sound.

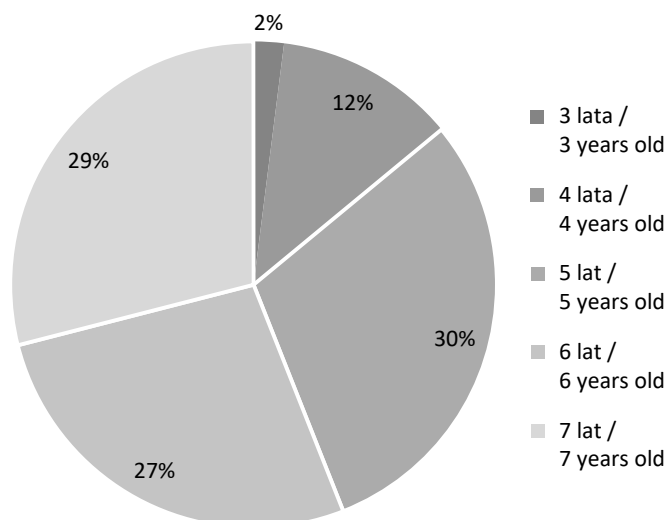
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety.
 Source: Own study based on survey results.

Jak zostało przedstawione na poniższym wykresie, 30% respondentów twierdzi, że dziecko, które ukończyło 5. rok życia powinno mieć zakończony rozwój mowy, jeżeli chodzi o artykulację. 29% badanych wskazuje na siódmy rok życia, a 27% na 6. 4-letnie dziecko zdaniem 12% babć i dziadków

As shown in the figure below, 30% of the respondents claimed that a child over the age of 5 should have his/her speech development completed in terms of articulation. 29% of the respondents point at the age of 7 and 27% at the age of 6. A 4-year-old child, according to 12% of the grandparents,

powinno wypowiadać prawidłowo wszystkie dźwięki, zaś zdaniem 2% – 3-latki (Rys. 10).

should pronounce all sounds correctly and according to 2% a 3 year old child should be able to do that (Fig.10).

Rys. 10. Wiek, w którym zdaniem respondentów dziecko powinno prawidłowo wymawiać wszystkie głoski
Fig.10. The age at which the respondents think the child should correctly pronounce all sounds

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety.
Source: Own study based on survey results.

Analizując powyższe odpowiedzi badanych dziadków można zauważyć, iż dysponują oni w większości prawidłową ogólną wiedzą dotyczącą okresów rozwoju mowy dziecka (aspekt ilościowy). Na pewno należy zwrócić uwagę na fakt, że dziadkowie napotkali trudność w ocenie prawidłowości wybrzmiewania poszczególnych fonemów w danej grupie wiekowej dzieci. Opisywany stan wiedzy badanych może się przyczynić do sytuacji, w której dziadkowie mogą stawiać nieadekwatne wymagania wobec wnucząt, co do ich poprawnej wymowy głosek czy słów, z kolei to może prowadzić na przykład do konfliktowych sytuacji. Należy z pewnością wykorzystać taki stan rzeczy do pracy logopedycznej.

Autorka zwraca również uwagę na to, że wykształcenie dziadków nie przekładało się na ich odpowiedzi. Poprawnych odpowiedzi udzielali zarówno dziadkowie posiadający wykształcenie wyższe, zawodowe, jak i podstawowe.

Aspekt jakościowy rozwoju mowy, który jest zależny od wielu czynników, zostanie omówiony poniżej.

Czynniki wpływające na prawidłowy rozwój mowy dziecka według badanych

W poniższej tabeli (nr 1) przedstawiono najczęstsze przyczyny wad wymowy wybrane przez badanych dziadków.

When analysing the answers of the grandparents surveyed above, it can be seen that they have mostly correct general knowledge of the periods of development of the child's speech (quantitative aspect). It should be noted, however, that the grandparents encountered difficulties in assessing the correctness of the sounding of individual phonemes in the respective age group of the children. The described state of knowledge of the respondents may contribute to a situation in which grandparents may place inadequate demands on their grandchildren regarding the correct pronunciation of sounds or words, which may lead, for example, to conflict situations. This should certainly be used in speech therapy work.

The author also points out that the education of grandparents did not translate into their answers. Both grandparents with higher education, vocational education and primary education gave correct answers.

The qualitative aspect of speech development, which is dependent on many factors, will be discussed below.

Factors influencing the correct development of the child's speech according to the respondents

The following table shows the most common causes of speech defects indicated by the surveyed grandparents.

Tab. 1. Najczęstsze przyczyny wad wymowy, które wskazywali respondenci**Table 1.** The most common causes of speech defects indicated by the respondents

Przyczyna wady wymowy w opinii badanych / Cause of speech defect	Procent badanych / Percentage of respondents
Wady słuchu / Hearing defect	30 %
Wady narządów artykulacyjnych / Defects of articulatory organs	29 %
Uwarunkowania genetyczne / Genetic conditions	17 %
Przyczyny środowiskowe / Environmental causes	17 %
Stres / Stress	5 %
Wady narządów i uwarunkowania genetyczne / Organ defects and genetic conditions	2 %

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety.

Source: Own study based on survey results.

30 % badanych jako przyczynę wad wymowy podaje wadę słuchu. Podobna liczba respondentów (29 %) wskazuje na wady narządów artykulacyjnych, po 17 % - uwarunkowania genetyczne i przyczyny środowiskowe. Pięć osób wskazało stres, jako przyczynę wad wymowy, a dwie zarówno wady narządów, jak i uwarunkowania genetyczne. Dodatkowo badani dziadkowie zostali zapytani o to kiedy istnieje realny wpływ na rozwój mowy dziecka. 60 % spośród nich wskazało, że jest to okres po narodzinach dziecka. Dwadzieścia osób wskazało moment od poczęcia dziecka, a pięć osób przed tym okresem. Należy jednak wspomnieć, że aż 15 % badanych podaje okres po pierwszych urodzinach, jako czas realnego wpływu na rozwój mowy dziecka. Natomiast w literaturze przedmiotowej możemy przeczytać, iż przyszli rodzice dbając o swój stan psychofizyczny przed poczęciem dziecka, mają realny wpływ na jego rozwój (Węsierska, 2012).

Pomimo, iż tylko 17 % badanych wskazało przyczyny środowiskowe jako istotne w rozwoju mowy, to prawie wszyscy dziadkowie wyrazili swoje zdanie na temat tego, jakie czynności wpływają na rozwój mowy dziecka. Wśród nich podawali następujące odpowiedzi:

- „rozmowa z dzieckiem”,
- „prawidłowa wymowa, niezdrabnianie”,
- „czytanie”,
- „zabawy edukacyjne”,
- „ćwiczenia artykulacyjne”,
- „budowanie z klocków, rysowanie, przeglądanie książeczek”,
- „powtarzanie, naśladowanie czynności”.

Należy wspomnieć, że badani również deklarują swój udział w wymienionych wyżej czynnościach wykonywanych wspólnie ze swoimi wnuczętami.

Respondenci podają, że swoją wiedzę na temat rozwoju mowy dziecka czerpią głównie z własnego doświadczenia (71 %). Jako kolejne źródło podają także wiedzę własnych dzieci (41 %), a także literaturę. Po 10 % badanych swoją wiedzę na wyżej opisywany temat czerpie ze środków masowego przekazu oraz od swoich przodków.

About 30% of the respondents cite hearing defects as the cause of speech impairment. A similar number of respondents (29%) pointed to defects of articulatory organs, 17% to genetic conditions and environmental causes, respectively. Five respondents indicated stress as a cause of speech defects, and two both organ defects and genetic conditions. In addition, the surveyed grandparents were asked when there is a real impact on the child's speech development. 60% indicated that it is the period after the child's birth. Twenty persons indicated the moment after the child's conception and five before this period. It should be mentioned that as many as 15% of the respondents indicated the period after the child's first birthday as the time of real influence on the child's speech development. However, in literature we can read that future parents, by taking care of their psycho-physical condition before the conception of their child, have a real influence on its development (Węsierska, 2012).

Although only 17% of the respondents identified environmental causes as important in the development of speech, almost all grandparents expressed their opinion on activities that influence the development of the child's speech. Among them, they gave the following answers:

- “talking with the child”,
- “correct pronunciation, avoiding diminutive forms”,
- “reading”,
- “educational games”,
- “articulation exercises”,
- “building with blocks, drawing, looking through books”,
- “repeating, imitating activities”.

It should be mentioned that the respondents also declared their participation in the above-mentioned activities performed together with their grandchildren.

The respondents stated that their knowledge about the child's speech development comes mainly from their own experience (71%). The knowledge of their own children (41%), as well as literature

Pomoc logopedyczna

W Polsce logopedzi są zatrudniani w wielu resortach. Głównie zatrudniani są w ośrodkach podlegających MEN. Większość z nich pracuje w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Specjalistów z tej dziedziny możemy również spotkać w przedszkolach, szkołach podstawowych, specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych, sporadycznie w szkołach średnich. Logopedzi również zatrudniani są w resorcie zdrowia. Opieką tych specjalistów obejmowane są osoby w każdym wieku. W profilaktyce logopedycznej możemy mówić nawet o realnym wpływie na rozwój mowy już przed poczęciem dziecka, kiedy to przyszli rodzice powinni zadbać o swoje zdrowie psychofizyczne. Myśląc o rozwoju człowieka, wiemy już, że z pomocy logopedy można skorzystać bardzo szybko. W opisywanym badaniu zapytano respondentów o wiek dziecka, w jakim może ono skorzystać z porady logopedy. Aż połowa badanych dziadków twierdzi, że taka wizyta jest konieczna wyłącznie w sytuacji, kiedy dziecko potrafi już mówić i prezentuje wady wymowy. 72 % badanych wskazało zaś, że noworodek nie może skorzystać z pomocy logopedy. Niemowlę zaś zdaniem 18 % badanych może uzyskać poradę logopedy.

Badani zostali również zapytani o to gdzie można odbyć konsultację logopedyczną. Aż 74 % z nich wskazało poradnie psychologiczno-pedagogiczne, 60 % przedszkola, 30 % szkoły, a 6 % internet. Zaledwie 2 % respondentów jako miejsce, w którym można skorzystać z pomocy logopedy podaje gabinet prywatny.

Podsumowanie

Dziadkowie, jako osoby znaczące w życiu swoich wnucząt mają realny wpływ na ich rozwój. Reakcje, które prezentują wobec dzieci, decydują o tych, jakie w przyszłości pojawią się w repertuarze zachowań wnucząt. Wyniki prezentowanych badań wskazują na to, iż wiedza respondentów wymaga aktualizacji. Dzięki pomocy dziadków w wychowaniu wnucząt rodzice mogą spełniać się zawodowo i umożliwić swoim pociechom dostęp do edukacji i potrzebnych im dóbr. Rzetelna wiedza babć i dziadków umożliwi naukę wnucząt prawidłowych wzorców językowych, ale również odpowiednio szybką reakcję w przypadku nieprawidłowego

is mentioned as another source. 10% derive their knowledge on the above-mentioned topics from the mass media and previous generations, respectively.

Speech therapy

In Poland, speech therapists are employed in a number of institutions. They are mainly employed in centres under the authority of the Ministry of Education. Most of them work in psychological-educational counselling centres. Specialists in this field can also be found in kindergartens, primary schools, special education centres and occasionally in secondary schools. Speech therapists are also employed by the Ministry of Health. People of all ages are under the care of these specialists. In preventive speech therapy we can even talk about a real influence on the development of speech already before the child is conceived, when future parents should take care of their psychophysical health. When thinking about human development, we know that we can use the help of a speech therapist very quickly. In the study described above, respondents were asked about the age at which the child could benefit from the advice of a speech therapist. As many as half of the grandparents surveyed said that such a visit is only necessary when the child can already speak and manifests a speech defect. 72% of the respondents indicated that a newborn child cannot benefit from the help of a speech therapist. According to 18% of the respondents, a new-born can benefit from the advice of a speech therapist.

The respondents were also asked where speech therapy consultations could be held. As many as 74% of them indicated psychological-educational counselling centres, 60% kindergartens, 30% schools, and 6% the Internet. Only 2% of the respondents cited a private practice as a place where speech therapists are available.

Conclusions

Grandparents, being important people in their grandchildren's lives, have a real impact on their development. The reactions they show towards the children determine the behavioural repertoire of their grandchildren in the future. The results of the presented research indicate that the knowledge of the respondents needs to be updated. Thanks to the grandparents' help in bringing up their grandchildren, parents can fulfil themselves professionally and enable their children access to education and the goods they need. Reliable knowledge of grandparents will enable them to teach their grandchildren proper language patterns, but also to react

rozwoju dzieci, choćby w zakresie mowy, która jest niezwykle istotnym procesem poznawczym. Potrzebne informacje dla dziadków można by przekazywać poprzez warsztaty, szkolenia, kursy czy media. Należy również zwrócić uwagę na uświadamianie rodziców dzieci, którzy często stanowią z kolei bazę wiadomości dla swoich rodziców czyli dziadków.

Opisywane zagadnienie, jako dotąd nieporuszony temat, stanowi wstęp do dalszych badań. Na szczególną uwagę zasługuje temat działań profilaktycznych, które mogą również wprowadzać dziadkowie, jako osoby znaczące dla swoich wnucząt.

quickly enough in case of abnormal development of children, for example in the area of speech, which is an extremely important cognitive process. The necessary information for grandparents could be provided through workshops, training, courses or the media. Attention should also be paid to raising awareness among the parents of children, who are often the information base for their parents, i.e. grandparents.

This issue, which has not yet been addressed, is an introduction to further research. Special attention should be given to the topic of preventive measures, which can also be implemented by grandparents, as persons important in the lives of their grandchildren.

Bibliografia / References:

1. Appelt, K. (2007). Współcześni dziadkowie i ich znaczenie dla rozwoju wnuków. W: A. Brzezińska, K. Ober-Łopatka, Radosław Stec, Katarzyna Ziółkowska (red.), *Szanse rozwoju w okresie późnej dorosłości* (s. 79-95). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
2. Bavier, R. (2011). Children residing with no parent present. *Children and Youth Services Review*, 33(10), 1891-1901.
3. Dunifon, R. (2013). The influence of grandparents on the lives of children and adolescents, *Child Development Perspectives*, 7(1), 55-60.
4. Dyer, L. (2006). *Mowa dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo K. E. Liber.
5. Hayslip, B., Fruhauf, C.A., Dolbin-MacNab, M.L. (2017). Grandparents Raising Grandchildren: What Have We Learned Over the Past Decade?, *The Gerontologist*.
6. Kaczmarek, L. (1996). *Nasze dziecko uczy się mowy*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
7. Linver, M.R., Brooks-Gunn, J., Kohen, D.E. (2002). Family processes as pathways from income to young children's development, *Developmental Psychology*, 38(5): 719.
8. Małecka, B.Z. (1997). Dziadkowie w rodzinie. *Edukacja i Dialog*, nr 10.
9. Pieńkos, M (2015). Dziadkowie w wychowaniu wnuków na podstawie opinii ludzi młodych i starszych. *Forum Pedagogiczne*, nr 15/2.
10. Pettit, G.S., Laird, R.D., Dodge, K.A., Bates, J.E., Criss, M.M. (2001). Antecedents and behavior problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence. *Child Development*, 72(2), 583-598.
11. Przygoda, A. (2011). Dziadkowie – najlepsi opiekunowie i wychowawcy. *Pedagogika rodziny*, 1/3/4, 111-120.
12. Szymański, M.J. (2000). *Studia i szkice z socjologii edukacji*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
13. Zawadzka, A. (1999). *Oddziaływanie dziadków a wypoczynek wnuków*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
14. Węsierska, K. (2012). *Profilaktyka logopedyczna w praktyce edukacyjnej. Tom 1*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.